

Список використаних джерел

1. Губський Ю.І., Чайковська В.В., Царенко А.В. Оптимізація медико-соціальної допомоги людям літнього віку в Україні шляхом розвитку служби паліативної та хоспісної допомоги : тези, V Національний конгрес геронтологів і геріатрів України (Київ, 12-14 жовтня 2010 року) / Ю.І Губський, В.В. Чайковська, А.В. Царенко // Проблеми старения и долголетия. – 2010. – Т. 19. – С. 310.
2. Єгорова Л.В. Організація медико-соціальної допомоги людям похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування пенсіонерів віку : тези V Національний конгрес геронтологів і геріатрів України (Київ, 12-14 жовтня 2010 року) / Л.В. Єгорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nbu.gov.ua/portal>
3. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
4. Луман Н. Формы помощи в процессе изменения общественных условий / Н. Луман // Социологический журнал. – 2002. – №1-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nir.ru/socio/scipubl/sj/sj1-2-00.html>
5. Мадридский международный план действий по проблемам старения / ООН, Департамент по экономике и социальным вопросам; Отдел социальной политики и развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.socpolitika>
6. Новий FordFocus створюють з урахуванням потреб людей похилого віку та вагітних [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://hedgeray.info/?p=10%3E>
7. Оцінювання потреб клієнтів соціальних служб. Методичні рекомендації для закладів та установ, що працюють із вразливими групами населення / Український фонд соціальних інвестицій. – К. : ТОВ «ЛДЛ», 2007. – 204 с.

*Мазуркевич О.П., кандидат культурології,
доцент кафедри соціальних технологій,
Вінницький інститут Університету «Україна»;
Чапаєва Л.О., здобувач вищої освіти,
спеціальності «Психологія»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

**SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SOCIAL ADAPTATION OF
SPECIAL NEEDS OF STUDENTS IN INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE**

Анотація. Стаття присвячена розкриттю сутності психологічних особливостей студентів з обмеженими фізичними можливостями з урахуванням онтогенетичного

процесу інтеграційних механізмів психіки, нозологій захворювань, що є найпоширенішими причинами настання інвалідності, особливостей міжособистісного сприйняття учасників освітньо-виховного процесу як умов успішної соціальної адаптації. Розглянуто сучасні підходи до формування інклюзивного освітнього простору як оптимального середовища адаптації молоді з інвалідністю.

Ключові слова: студенти з обмеженими фізичними можливостями, інклюзія, соціальна адаптація, соціальний комфорт, міжособистісна взаємодія.

Abstract. The article is devoted to the disclosure of the essence of the psychological peculiarities of students with disabilities taking into consideration ontogenetic process of integration mechanisms of the psychics, nosology of diseases which are the most common causes of disability, the perception of participants in the educational process as a condition for successful social adaptation. Modern approaches to the formation of an inclusive educational space as an optimal environment for the adaptation of youth with disabilities are considered.

Keywords: students with disabilities, inclusion, social adaptation, social comfort, interpersonal interaction.

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується посиленням уваги до проблем формування особистості, здатної повноцінно сприймати, розуміти та примножувати матеріальні й духовні цінності. Серед актуальних проблем розвитку особистості особливо відчутними і гострими є питання, пов'язані із складним й багатоаспектним явищем у системі соціалізації молоді з обмеженими фізичними можливостями, її освіти, працевлаштування та подальшого повноцінного життя. Про це йдеться у Конвенції ООН про права інвалідів, що набула чинності і в Україні. У статті 24 Конвенції сказано, що інваліди мають право на освіту без дискримінації й на підставі рівності можливостей, що забезпечується інклюзивною освітою на всіх рівнях. Також держави-учасниці забезпечують інвалідам доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Спільна освіта – інклюзивна освіта – молоді з обмеженими фізичними можливостями та їх здорових однолітків є основою їх соціальної адаптації.

Інклюзивна освіта – це масштабне залучення всіх молодих людей до всіх аспектів навчання та життя, незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних особливостей чи відмінностей. Вона передбачає усунення будь-яких форм сегрегації, зокрема спеціальних класів чи груп для тих, хто не відповідає умовно визначеному стандарту «нормальності». У межах інклюзивної моделі всі студенти навчаються разом у звичайних навчальних закладах, групах, які, в свою чергу, активно адаптуються та змінюються, щоб враховувати й задовольняти потреби кожного. Інклюзивна освіта направлена на забезпечення якісної освіти для всіх.

Загальноосвітній заклад повинен представити комплекс різноманітних форм і методів для індивідуалізації навчального процесу з тією ціллю, щоб всі учасники

достойно брали участь у ньому і приймали та розуміли цю участь. Для інклюзивного навчального закладу характерна мобільність в залежності від індивідуальних особливостей студента, спрямованої на створення та підтримку можливостей реалізації здійснення якісної, пізнавальної та поведінкової діяльності кожного в навчанні і можливості бути успішними в цьому процесі [7, с. 74].

Інклюзивний освітній простір – система різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти і соціалізації молоді з обмеженими фізичними потребами [11, с. 25].

Соціальна адаптація студентів з обмеженими фізичними можливостями у різні вікові періоди, яким відповідають етапи розвитку і становлення їх особистості, характеризуються специфічними соціально-психологічними особливостями [5, с. 156]. Студентський вік має специфічні закономірності й являє собою важливий етап у розвитку особистості. У цей період відбувається становлення фахівця, формування його світогляду, ідеалів, переконань. Студентські роки для молодої людини слід розглядати не тільки як підготовку до майбутньої професійної діяльності, але й як першу сходинку до зрілості. Соціальна адаптація студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору буде більш ефективною за умови врахування їх соціально-психологічних особливостей, а саме:

- за віком,
- за належністю до певної соціальної групи,
- за особливістю статусу, зумовленого обмеженими фізичними можливостями,
- за фізичним станом, що включає нозології захворювань.

Отже, дослідження соціально-психологічних особливостей студентів з обмеженими фізичними можливостями, їх вікових та особистісних особливостей слід проводити в усіх зазначених напрямках [5, с. 112]. Розглядаючи студентство як «особливу соціальну категорію, специфічну спільність людей, організовано об'єднаних інститутом вищої освіти», І.А. Зимова виділяє основні характеристики студентського віку, що різнять його з інших груп населення високим освітнім рівнем, високою пізнавальною мотивацією, найвищою соціальною активністю і гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості. За результатами дослідження було встановлено, що студентський вік є виключним за вагомістю періодом розвитку людини як особистості:

- формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця;
- розвитку професійних здібностей і сходження до вершин творчості як передумова подальшої самостійної професійної творчості;
- центральний період становлення інтелекту і стабілізації рис характеру;
- відбувається перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій;
- інтенсивно формуються соціальні цінності у зв'язку з професіоналізацією

[1, с. 26].

Найважливішим новоутворенням цього періоду є підвищена мотивація до самоосвіти, тобто самопізнання, формування відношення до самого себе. Саме в цей період проблема сенсу життя стає глобально всеосяжною з урахуванням ближньої та дальньої перспективи. Також важливим новоутворенням студентського віку є поява нових життєвих планів, а в цьому виявляється установка на свідоме будівництво власного життя як прояв початку пошуку його сенсу. В юності людина прагне до самовизначення як особистість та як людина, включена в трудову діяльність. Пошук професії – найважливіша проблема студентського віку [3, с. 53]. Зазначені особливості інтелектуального розвитку ранньої молодості мають враховуватись і при побудові міжособистісних стосунків в інклюзивному освітньому середовищі.

Також великий вплив справляє група на формування етичної культури, почуття відповідальності за доручену справу, причетності до діяльності і традицій вузівського колективу. Те, як складатимуться відносини студента з обмеженими фізичними можливостями з групою, значною мірою впливатиме на швидкість та ефективність його адаптації у вузі [6, с. 16-17]. Як зазначається у соціально-педагогічному словнику-довіднику за редакцією Т.Ф. Алексеєнко, «обмеження можливостей людини значною мірою зумовлене ставленням до неї інших представників соціуму, які виокремлюють її із соціуму як таку, що має обмежені можливості, а також тими бар'єрами у довкіллі, які розраховані тільки на здорових людей і перешкоджають вільному пересуванню і спілкуванню, що впливає як на соціальне самопочуття так і на можливості». Саме тому постає необхідність вивчення:

- взаємного сприйняття та стосунків на рівні «студент з обмеженими фізичними можливостями – здорові студенти»;
- взаємного сприйняття та стосунків на рівнях «студент з обмеженими фізичними можливостями – викладач»;
- особливостей спілкування, спільної діяльності, дружби, самооцінки та самоідентифікації, самопрезентації, емпатійності тощо [10, с. 47].

Безпосереднім поштовхом до початку процесу соціальної адаптації найчастіше стає усвідомлення особистістю того факту, що засвоєні в попередній соціальній діяльності стереотипи поведінки перестають забезпечувати досягнення успіху і актуальною стає перебудова поведінки відповідно до вимог нових соціальних умов або нового для адаптанта соціального середовища. Розглянемо основні стадії адаптації особистості в новому для неї соціальному середовищі:

1. Початкова стадія, коли індивід усвідомлює, як він повинен поводитись у новому для нього соціальному середовищі, але ще не готовий визнати і прийняти систему цінностей нового середовища, прагне дотримуватися колишньої системи цінностей.

2. Стадія терпимості, коли індивід і нове середовище проявляють взаємну терпимість до систем цінностей і зразків поведінки один одного.

3. Акомодація, тобто визнання і прийняття індивідом основних елементів системи цінностей нового середовища при одночасному визнанні деяких цінностей

індивіда новим соціальним середовищем.

4. Асиміляція, тобто повний збіг систем цінностей індивіда та середовища [4, с. 34].

Як вважає дослідник І.А. Георгієва, формування механізмів соціальної адаптації особистості невіддільне від всіх видів перетворень індивідів і відбувається у трьох основних фазах: діяльності, спілкуванні, самосвідомості, характеризуючих його соціальну сутність [2, с. 16]. Варто зазначити, що окрім академічної групи, студент вищого навчального закладу включений у діяльність і відносини інших соціальних груп: сім'ї, громадських організацій, виробничих колективів, об'єднань за інтересами тощо, у кожній з яких він виконує певну роль, тобто соціальну функцію особистості, відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки суб'єкта в залежності від його статусу або позиції в системі міжособистісних відносин, що визначає його права, обов'язки та привілеї. Розглядаючи взаємини на рівні «студенти з обмеженими фізичними можливостями – здорові студенти», як складову міжособистісних відносин, варто, в першу чергу, враховувати такий фактор, як специфіка взаємного сприйняття на рівні «здоровий – хворий». У процесі такої взаємодії студентська група розглядається як мікромодель соціуму. Успішність соціальної адаптації у групу однокурсників формує установку на успіх соціальної адаптації у суспільні відносини на мезо- та макрорівнях. Тому формування оптимального середовища на рівні освітнього закладу залежить від тієї установки, яка задається і відтворюється на взаєминах у системі «здоровий – інвалід» [10, с. 48]. Вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду дозволило виявити, що студенти з обмеженими фізичними можливостями, нерідко маючи потенційну нагоду брати активну участь у житті суспільства, не можуть її реалізувати просто тому, що здорові студенти не хочуть спілкуватися з ними. Однією з важливих характеристик внутрішнього потенціалу студентів з обмеженими фізичними можливостями, що визначають їх стосунки з викладачами і здоровими студентами, є самооцінка. Можуть також мати місце егоцентричність, яка характеризується переоцінкою власних здібностей та можливостей, надмірним честолюбством, необґрунтованими очікуваннями щодо інших, емоційною холодністю, байдужістю. В цих випадках характерною є нестабільна самооцінка. Дослідник вважає необхідним будувати навчально-виховний процес з урахуванням названих індивідуально-психологічних особливостей особистості [11, с. 139-142]. Отже, особистісні характеристики студентів з обмеженими фізичними можливостями, їх налаштованість на соціальну адаптацію, є вагомим умовою успіху.

Студенти із соматичними захворюваннями мають обмежену стійкість до впливу факторів навколишнього середовища та знижену активність, що викликано хронічними (довготривалими) захворюваннями, такими як епілепсія, або гострими (короткотривалими) захворюваннями, такими як пневмонія, проблемами зі здоров'ям, які можуть негативно впливати на процес їх навчання. До найпоширеніших соматичних захворювань належать серцево-судинні захворювання, епілепсія, цукровий діабет та рак. У деяких студентів періоди зниження працездатності й уваги

можуть чергуватися з періодами без приступів. Основна інформація, яку повинен знати кожен викладач, котрий працює з такими студентами, полягає в уточненні характеру проходження приступів і коматозних станів, що є характерними ознаками вище перелічених хвороб. Неможливо оминати і такий важливий фактор інтеграції, як ставлення викладачів та кураторів до студентів з обмеженими фізичними можливостями. Позиція викладача здобуває виключної важливості у реалізації процесів інтеграції, адже саме викладачі та куратори мають можливість впливати на інтеграцію як усієї групи так і окремих студентів у групу на основі принципу спільності інтересів. У межах навчального процесу, аудиторної діяльності, ця спільність інтересів проявиться в потребі здобуття високого рівня професійних знань, фахових навичок, професійної компетентності. Окрім того, викладачам та кураторам у ВНЗ необхідно враховувати особливості роботи із дорослими людьми, а тому стосунки в системі «викладач – студент» мають будуватися як суб'єкт-суб'єктні. Це дає змогу додаткового підкреслення цінності кожного учасника освітнього процесу, що є особливо важливим при роботі зі студентами з обмеженими фізичними можливостями. Оптимально, коли спілкування між викладачем, здоровими студентами та студентами з обмеженими фізичними можливостями відбувається в контексті культури ділового спілкування, що передбачає значущість, рівність та цінність кожного учасника процесу. Актуальним є використання у процесі навчання технологій тренінгової роботи, дослідницьких методів навчання, ігрового, проблемного, комп'ютеризованого навчання. Важливу роль в окресленій площині посідає використання евристичних технологій: вирішення дидактичних проблем на рівні ділового та особистісного спілкування.

Таким чином, соціально-психологічна складова забезпечення успішності процесу соціальної адаптації студентів з обмеженими фізичними можливостями є надзвичайно ваговою, оскільки наявність сформованих позитивних установок (з боку самого студента, його найближчого соціального оточення – студентської групи, колективу викладачів, кураторів, соціальних служб) має стати передумовою успішності цього процесу.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. До психофізіології студентського віку / Б.Г. Ананьев, Н.В.Кузьмина // Сучасні психологічні проблеми вищої школи – Л. : ЛДУ, 1974. – Випуск 2. – С. 3-15.
2. Георгиева И.А. Социально-психологические факторы адаптации личности в коллективе : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / И.А. Георгиева. – Л., 1985. – 22 с.
3. Кон И.С. Психология юношеского возраста (Проблемы формирования личности) : Учебное пособие для студентов педагогических институтов / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
4. Леверовская Я.В. Социальная адаптация / Я.В. Леверовская, В.А. Балцевич, С.Я. Балцевич // Социология : энциклопедия. – Минск : Книжный дом, 2003. – С. 433.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія груп : підручник у 2 кн. Книга 2.

Прикладна соціальна психологія / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2006. – 560 с.

6. Руднева Е.Л. Формирование жизненных и профессиональных ценностных ориентаций студенческой молодежи : автореф. дис. на соиск. учен. степ д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е.Л. Руднева. – Кемерово, 2002. – 45 с.

7. Семак С.М. Інклюзивна освіта : сутність, поняття, термінологія. Корекційна освіта / С.М. Семак [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://doshkilla.blogspot.com/2012/03/blog-post.html>

8. Таланчук П.М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навчально-методичний посібник / П.М. Таланчук, К.О. Кальченко, Г.Ф. Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. – 128 с.

9. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання / К.Д. Ушинський. – Т.1. – 1868. – С. 11-61, 267-281.

10. Церклевич В.С. Соціально-психологічні особливості інтеграція студентів з обмеженими функціональними можливостями у групу однокурсників / В.С. Церклевич // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. Праць. – 2009. – Вип. 13. – Кн. 1. – С. 515-522.

11. Чайковський М.Є. До проблеми соціалізації дітей і молоді з особливими потребами у відкритий освітній простір : від інтеграції до інклюзії / М.Є. Чайковський // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : тези Всеукр. наук-практ. конф., 23 лист. 2008 р. – К., 2008. – С. 139-142.

*Маніта І.І., магістрант 1 року підготовки,
спеціальності «Соціальна робота»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

WORLD EXPERIENCE OF INCLUSIVE EDUCATION IN SOCIAL WORK

Анотація. Стаття присвячена порівняльному аналізу стратегій розвитку інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами в різних країнах світу. А також визначає плюси та мінуси природного та законодавчого шляхів розвитку інклюзії.

Ключові слова: люди з особливими потребами, інклюзивна освіта, природній та законодавчий шлях розвитку інклюзії.

Abstract. The article is devoted to the comparative analysis of strategies for the development of inclusive education for children with special needs in different countries of the world. It also identifies the pros and cons of the natural and legislative ways of developing inclusiveness.

Keywords: people with special needs, inclusive education, natural and legislative